

СКРАЈНУТЕ СУДБИНЕ, ТРАЈНИ ИДЕНТИТЕТИ

Горан Максимовић, *Идентитет и памћење (Заборављени писци и скрајнута дјела српске књижевности)*, Издавачки центар Филозофског факултета у Нишу, Ниш, 2011.

Књижевни историчар Горан Максимовић (рођен 1963. године у Фочи, РС/БиХ, живи у Нишу, гдје ради на Филозофском факултету као редовни професор српске књижевности) јавио се у српској науци о књижевности у последњој деценији 20. вијека, у почетку радовима и студијама о српским писцима 19. вијека, а онда и трима књигама, о Браниславу Нушићу (*Умјетност приповиједања Бранислава Нушића*, 1995), Стевану Сремцу (*Магија Сремчевог смијеха*, 1998) и Радоју Домановићу (*Домановићев смијех*, 2000). Примарна Максимовићева интересовања у овим монографијама, начини приповиједања и стварања комике, хумора и сатире у дјелима наших писаца, биће присутна и у његовим каснијим проучавањима а обухватиће и друге ауторе, од Доситеја Обрадовића и Јована Стерије Поповића до Симе Матавуља и Петра Кочића. Из тих преокупација настају и књиге *Тријумф смијеха* (2003) и *Комедиографски Орфеј* (2010. године).

У првој деценији овога вијека његова књижевноисторијска (а у значајној мјери и књижевнотеоријска) интересовања проширују се и на нова подручја – прије свега на књижевну критику а онда и на антологичарски рад. Из овог периода треба поменути књиге *Свијет и прича Петра Кочића* (2005), *Критичко начело* (2005) и *Искусство и доживљај* (2007), те антологије: српске љубавне лирике 18. и 19. вијека – *Још љубити могу* (2002), те љубавне лирике српског романтизма – *Никад није вито твоје тело* (2005).

Када се говори о Горану Максимовићу треба поменути још једну дјелатност, а то је приређивачко-критички посао, коме је он (као и у претходним областима) приступио предано и студиозно. Из његове приређивачке радионице нашој читалачкој публици понуђен је читав низ вриједних а на тржишту ријетких књига, као што су нпр. драме Јована Стерије Поповића и Милутина Илића, мемоари Проте Матије Ненадовића, аутобиографија протосинђела Кирила Цвјетковића, Дучићеве пјесме и записи о љубави, Сремчеви романи, Матавуљеве, Домановићеве и Кочићеве приповијетке, али и многе друге.

Све ове референце наводе се не само зато да се новој књизи Горана Максимовићева, чији се рукопис појављује под насловом *Идентитет и памћење*, одреди мјесто у његовом опусу већ и зато, што је још важније, да се потврде његове компетенције у одабраном, интегралном приступу једној сложеној, комплексној материји, а која карактерише поменути књигу. Наиме, огледи који сачињавају ову књигу, како се наводи и у њеном поднаслову, имају за заједнички предмет *скрајнута дјела и заборављене писце и појаве* из 19. и с почетка 20. вијека, што свакако представља „тешку“ и неуобичајену тематику; аутор се, наиме, морао бавити, са једне стране, слабо познатим и мало истраживаним књижевним опусима, а, са друге, разнородним узроцима „заборављања“ и националног културолошког „немара“, што није ни једноставно ни захвално.

Те намјере и те дјелатности – систематско проучавање и освјетљавање „тамних мјеста“ из књижевне баштине, указивање на појединце и појаве који су из ових или оних узрока остали мање или више непознати нашој академској и културној јавности те чување националне духовности од заборављања – чини се ако не најважнијим а оно свакако најкомплекснијим у раду једног књижевног историчара. Истраживање архива, трагања за чињеницама које недостају, смјештање појава у књижевнопоетичке, историјске и политичке токове, тумачење контекста, тражење узрока и посљедица разноликим појавама, успостављање вредносних система, радње су које претпостављају умијећа и знања управо из оних области и дисциплина у којима се Горан Максимовић већ показао и доказао.

Радови у књизи *Идентитет и памћење* подјели су у три цјелине. У првој, под насловом *Видици*, налазе се радови који се првенствено односе на мемоарску прозу и записе „заборављених писаца српске књижевности“: Кирила Цвјетковића, Матије Бана, Јована Сундечића, Лазара Томановића, Мите Калића и Милана Савића. У другом дијелу, који има назив *Личности*, откривају се најважније чињенице из живота и рада читаве плејаде наших „скрајнутих“ писаца, међу којима има и монаха (Ђорђе Николајевић, Јоаникије Памучина, Михаило Јовановић), и политичара (Чедомиљ Мијатовић, Милутин Гарашанин, Владан Ђорђевић), и критичара (Павле Лагарић, Илија Ивачковић), и новинара (Сава Бјелановић); ту су још и Јован Илић, и дум Иван Стојановић, и Драгомир Брзак, и многи други. У трећој цјелини, која се зове *Меридијани*, налазе се радови који се баве путописном прозом Милана Јовановића Морског, Марка Цара, Лазара Томановића, Серафима Перовића. Ово поглавље (и књигу у цјелини) затвара рад „На попришту историјских догађаја“, а који је посвећен „виђењу Чегарског боја и Ћеле-куле у српским путописима друге половине 19. вијека“.

Не само по основним интенцијама, да се књижевне и културне вредности (и велике и мале) чувају (и сачувају) од заборављања, већ и по те-

матској разноликости, која се види и по овом овлашном прегледу садржаја, јасно је да књига *Идентитет и памћење* представља риједак а тежак напор, и несвакидашњи искорак у непозната истраживачка подручја, што јој свакако даје и одговарајуће мјесто (и значај) у нашој новијој књижевној историографији.

У глобалу, радови у књизи *Идентитет и памћење* могу се разврстати у двије групе: у првој су они који представљају цјеловите и заокружене студије (уколико оваква одређења и могу да се користе у савременој науци о књижевности), као што су „Страдалничка судбина“ (О мемоарској прози протосинђела Кирила Цвјетковића), „Скрајнути Бокел“ (О личности, дјелу и добу Лазара Томановића), и др.

Другу групу чине они радови који су више најаве могућих и потребних истраживања. Они су понекад подсећања на важне а заборављене појаве, понекад указивања на неправедно занемарене писце и дјела, али су редовито и имплицитни позиви за будућа, можда и тимска истраживања тих тема из наше запуштене књижевне и културне прошлости. Такви су радови, нпр., о Ђорђу Николајевићу, Јоаникију Памучини, Михаилу Јовановићу, и др. Иако су неки од тих писаца већ били предмети појединих пријашњих истраживања, сада нам се њихове био-библиографије дају са мноштвом нових и занимљивих података, али и са јасном намјером – да се „подстакне савремена публика на читање“, а научна јавност на поновно проучавање и издавање њихових дјела.

За већину писаца који су предмети ових Максимовићевих огледа, наине, вриједи исто оно што је речено „за два трагична пјесника српског романтизма“, Дамјана Павловића и Владимира Васића, да „њихово пјесничко дјело заслужује обновљену пажњу историчара српског романтизма, антологичара српске поезије и приповијетке, као и оних издавача који не жале да инвестирају у откривање скривених вриједности заборављене књижевне баштине“.

Премда су неки од писаца који се налазе у овој књизи претходно већ били предмети научних интересовања Горана Максимовића, сада се чини и важним и корисним да се радови о њима нађу обједињени, на једном мјесту. Тиме се даје јасна порука и другим истраживачима: да се тим и сличним темама (понекад више културолошким него књижевним), као и ауторима, који се нису нашли у оној малобројној скупини класика наше националне књижевности, може али и треба бавити, и то на савремен, научно утемељен начин.

Посматрајући особине појединачних огледа у књизи *Идентитет и памћење* могу се, наравно, издвојити и оне које су заједничке за све њих и које представљају својеврсни проседе Горана Максимовића у овом истраживачком подухвату.

Прије свега, у свим огледима предмети су важне и занимљиве личности и догађаји, а који су за данашње (просјечне) читаоце „непозната“

тематика; истовремено, кроз различите текстове ти догађаји, актери и појаве неријетко се доводе у везу, спајају и преплићу, тако да се кроз књигу као цјелину стиче (и изнова потврђује) утисак да се ради о једном времену и повезаном простору.

И заиста, читајући ове радове ми као да путујемо кроз вријеме и кроз земље тадашње Европе – испред нас промичу Русија и Аустроугарска, Турска и Србија, Црна Гора и Бока, Албанија и Приморје, Млетачка Република и Француска, необичне прилике и разнолика обличја, знани и незнани људи... Ова књига је један мозаик састављен од прича о писцима, уредницима и сарадницима тадашњих часописа, о актуелним темама и догађајима у којима су се преламале судбине наших крајева и нашег национа. Истовремено, она је и својеврсна историјска биљежница која нас стално подсећа на друштвене и политичке полемике, на религијске сукобе, на револуције, ратове и бојеве разних врста.

Неријетка су и проширења појединих радова са дигресијама и причама о споредним личностима и догађајима, проширења која су неопходна да би се обухватио потпун смисао и значај главног предмета рада (тако се нпр., поводом мемоарске прозе протосинђела Кирила Цвјетковића, представља и биографија епископа Венедикта Краљевића, једне од најзначајнијих личности у Далмацији на почетку 19. вијека).

Примјери из појединих дјела (мемоара, путописа, пјесама и др.), који се наводе као илустрације и/или као предмети анализа, функционално су бирани и живо и пластично осликавају вријеме и догађаје из наше друштвене и књижевне прошлости (када смо већ поменули мемоарску прозу Кирила Цвјетковића, такав је примјер епизода о испраћају епископа Венедикта Краљевића од стране Шибеничана, када је кренуо он у Беч, у аудијенцију код цара).

И ова као и претходна особина чине да је књига *Идентитет и памћење* жива и занимљива за читање и онима којима књижевна историја није примарни предмет интересовања.

Све радове карактеришу и прецизна ситуирања историјских појава, тачна одређења књижевног, културног и друштвеног контекста; тако се нпр. у поменутом огледу о протосинђелу Кирилу Цвјетковићу не говори само о његовој мемоарској прози него и о разним другим „сликама и приликама“ које су предмети његове *Аутобиографије*, па и шире – о култури, историји, религији, о лепези политичких узрока и посљедица, и о многим успутним актерима...

Али да се радови у овој књизи не би превише удаљили од своје матичне области, књижевности, показују и стални ауторски интереси за теоријска, жанровска, али и за поетичка питања. Одређивање битних књижевних особина појединих писаца, раздвајање онога што је у њиховим дјелима књижевно вриједно од онога што није, и, што је најважније,

тачно утврђивање њихових стварних положаја и значаја у српској књижевности, такође је једна од сталних карактеристика у овој књизи. Тако се, нпр, у раду о Мити Калићу одређују и анализирају не само његове појединачне драме већ и његове основне књижевне вриједности, па и поетичке особености његовог цијелог опуса.

Максимовић се показује и као добар и проницљив читалац, како поетских, прозних и драмских остварења наших писаца тако и њихових мемоара и путописа; на више мјеста у наизглед небитним детаљима он зналачки проналази важне чињенице и значајне узроке будућих дешавања. Тај поступак је нпр. веома функционалан у ишчитавању мемоара Матије Бана, али и другдје. Истовремено, Банови мемоари се посматрају двојачко – и као историјске чињенице, у свом времену, али и као полазишта за један савремени политички дискурс, о нама и о нашем времену.

На крају, све текстове у овој књизи прати лијеп стил, присно и топло писање о заслужним појединцима према којима судбина није увијек била наклоњена, а историја праведна.

Широко захватана и кориштена литература, прецизно навођени извори, исцрпно цитирање докумената, писама, чланака, записа, службених забиљешки, представљају вриједну базу података и за будуће истраживаче, а који се претпостављају, и, на неки начин, овом књигом огледа и позивају на даљни рад.

Сумарно, књига која се налази пред нама по свим својим особинама заслужује да изазове пажњу наше читалачке јавности. Њена актуелност и њен значај свакако ће наћи своје потврде међу поклоницима националне књижевности, или и шире: међу свима онима који његују своју националну културну и духовну баштину. Њене вриједности, међутим, биће итекако видљивије када се заврше радови који стоје као задаци за будућа истраживања (било самог аутора, било његових истомишљеника, сарадника и/или студената), и када се објаве у јавности – тада ће се много јасније видјети како је историја понекад стварно била неправедна, и како је у суштини велики значај савремених историјских и књижевноисторијских истраживања.

Младенко Саџак
Универзитет у Бањалуци
Филолошки факултет
Одејек за српски језик и књижевност